

Milesina, Danilesa, Manajlesa. Uvećane opće imenice mogu imati pogrдно značenje, npr. *materešina, glavurda, nožurina*. Umanjene vlastite imenice jesu npr. *Stevica, Savica, Franjica, Pilipac*. Uza sve to, u ličkim govorima ima talijanizama, germanizama i pokoji turcizam.

Na kraju knjige nalaze se ilustracije raznih alata, kućanskoga pribora, dijelova obuće i odjeće koje je nacrtao Vladimir Rosandić. Priložena je karta dijalektoških punktova, izvori i literatura s popisom književnih djela objavljenih na ličkoj štokavici i nekoliko rečenica o autoru knjige.

Ričnik je vrijedno lingvističko djelo koje može služiti u nastavi hrvatskoga jezika, đacima za učenje štokavskoga dijalekta – ikavskoga govora, studentima kroatistike, učiteljima i profesorima hrvatskoga jezika, etnologima, geografima, novinarima te užim jezičnim stručnjacima: dijalektolozima, standardolozima, onomastičarima, etimolozima i ostalim ljubiteljima jezika i narječja, zbog bogate povijesne, etnološke, zoološke i botaničke građe.

Martina Kuzmić

Biser iz kajkavske dopreporodne škrinje

(Naputchenye za horvatzki prav chteti y pizhati 1808.)

Naputak za pravilno hrvatski čitati i pisati [Prvi jednojezični hrvatski pravopis], uredio Alojz Jembrih

Hrvatska udruga “Muži zagorskog srca”, Kajkaviana, Zabok, Donja Stubica, 2004., 194 str.

Ugledni kajkavolog i kajkavofil Alojz Jembrih, djelujući ustrajno i s višegodišnjim nesmanjenim žarom na afirmaciji vrijednosti i važnosti hrvatskoga kajkavskoga književnog jezika, za tisak je priredio još jedno široj javnosti nepoznato i nedostupno, a nadasve bitno djelo stare kajkavske jezikoslovne produkcije. Riječ je o *Naputchenyu za horvatzki prav chteti y pizhati*, naputku za pravilno čitanje i pisanje iz 1808. godine, koji Jembrih naziva prvim hrvatskim jednojezičnim pravopisom.

Podijeljena u tri veće cjeline, knjiga obaseže 194 stranice. U prvome je dijelu dan prijepis spomenutoga pravopisnoga priručnika suvremenom latiničnom grafijom te Rječnik uz *Pridavek* (str. 1–72), slijedi pretisak izvornika (str. 73–152), a na kraju je opsežna jezičnopovijesna studija o političkim, kulturnim, jezičnim, izobrazbenim i inim okolnostima u razdoblju u kojem je analizirani pravopis nastao (str. 153–194). Studija, Rječnik uz *Pridavek* i transkripcija Jembrihovo su djelo.

Naputchenye iz 1808. zapravo je treće izdanje *Kratkoga navuka za pravopiszanye horvatzko iz 1779. godine*¹. Drugo je izišlo 1780. godine, neznatno prošireno i s promijenjenim naslovom – *Naputchenye vu horvatzko pravopiszanye*. Novost je trećega izdanja (1808.) u tome što se, za razliku od prethodnih, tekst pravo-

¹ *Kratki navuk za pravopiszanye horvatzko za potrebnost narodnih skol* izišao je u biblioteci *Pretisci* Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje 2003. godine uz pogovor Nade Vajs i Vesne Zečević.

pisnih uputa donosi samo na hrvatskome kajkavskom književnom jeziku, a ne s usporednim njemačkim tekstom, kako se običavalo činiti do tada². Valja napomenuti i to da se ime autora ne nalazi ni na naslovnici, niti u tekstovnom dijelu pravopisa, baš kao i u prethodnim izdanjima, pa se autorstvo i dalje može utvrđivati samo posredno³.

S obzirom na to da je riječ o školskome priručniku za poučavanje učenika, izvornih govornika hrvatskoga kajkavskoga književnog jezika, s osobitom su pomnjom dane precizne definicije jezičnih pojmova (npr. riječ, slovo, glas, rečenica), koje imaju i snažnu didaktičku crtu. Tako se *riječ* definira sintagmom “čujlivi izgovor jedne misli” koji se može “na stanovite proste glasnike razvezati, vu kojih se nikaj već prostoga [samostalnoga, op. A. J.] razlučiti nemre”. *Slova* su “prosti glasniki, iz kojeh reči skup spravlene jesu i na koje se opet razvezati moreju, kak tulikaj vidljive znamenke, po kojeh se ovi prosti glasniki vu knjigah i pismih zaznamlju”.

Evidentno je iz tih dvaju oglednih primjera definiranja da je autor itekako jezikoslovno obaviješten jer se uzorno služi kategorijama i nadasve kompetentno stratificira jezične jedinice, a opet – čini to na učenicima primjeren način. I sam način definiranja poštuje stroga načela logičke valjanosti, koja je za definiciju presudna: najprije *genus proximum*, zatim *differentia specifica*. K tomu, autor se koristio i mnogobrojnim primjerima kako bi olakšao

učenje apstraktnih jezičnih činjenica⁴.

Međutim, u predgovoru se (*Opomenek*) izrijekom upozorava da svi sadržaji nisu za djecu te da učitelji ne smiju “od pričetka do konca vsa deci v glavu zabijati” jer su neki dijelovi “za iste navučitele da se sami bolje podvuče za potrebne pelde i rastolnačenja”. Ono što je bitno prenijeti učenicima u pravopisu je “z vekšemi slovami razlučeno”.

Sadržaj *Naputchenya* trodijelan je. U prvome se razmatraju fonetsko-fonološka pravila i ortoepska norma (*Od pravoga izgovaranja slovkih i rečih*) kroz podcjeline o slovima i glasovnim obilježjima, o tvorbi slogova i riječi, o slovkanju, o prozodiji i o čitanju. Drugi dio donosi pojedinačna pravopisna pravila (*Od pravopisanja*): o općim načelima hrvatskoga pravopisa, o velikom i malom slovu, o digrafima, o samoglasnicima i suglasnicima, o rastavljanju slogova, o složenicama, o interpunkciji i o kraticama. Već je letimičnim pregledom tema zamjetno da se u dopreporodnom razdoblju hrvatskoga kajkavskog jezikoslovlja (pa i prije) aktualiziraju pravopisni problemi koje u cijelosti nismo razriješili ni danas.

Treći dio – *Pridavek* – svojevrsna je vježbenica. Ondje se daju primjeri pisanja pisama, ugovora, potvrda, priznanica, čak i tablice prihoda i rashoda. Osim prakti-

⁴ Primjer za rastavljanje riječi na slova: “Vzemimo za peldu reč: *kip*. Ova reč je iz treh glasnikov skup spravlena i more se na nje opet razvezati: *k-i-p*”.

Primjer za rastavljanje riječi na slogove (ovdje sinonimno sa *slovkanje*): “Slovkovati je jednu slovku za drugum polehko izgovarjati, tak da se predi slove neimenuju: *na-ha-dya-liszmo vsza-ko-jach-ka du-go-va-nya*.”

² *Naputchenye* iz 1808. pretisnuto je još dvaput – 1830. i 1832. godine.

³ O tome opširnije i vrlo zanimljivo u Jembrihovoju studiji uz *Naputchenye*.

čnih pismenih zadataka, pojedine tekstove učitelj je mogao iskoristiti za diktat, tj. vježbu pravilnoga pisanja.

Iz prvoga dijela, *Od pravoga izgovaranja slovnih i reči*, zanimljivima su nam se učinile upute kako dobro čitati. Taj je segment interesantan i zato što suvremeni ortografski priručnici više nemaju ortoepsku sastavnicu. Glavna je naredba: “Ima se čteti z naravskim i narednim glasom, kak se goder čedno govori”. Nadalje, sva slova i slogovi moraju se “razložno i čisto izgovarjati”; valja paziti na interpunkcijske znakove i “obderžavati prikladno prestajanje”; treba ispravno obilježavati duge i kratke slogove. Pri čitanju bitna je čuvstvena obojenost i ton: “a. *Serđitost* potrebuje nadignjenoga, hitroga i oštrog glasa; b. *Ljubav* potrebuje krotkoga i vugodnoga glasa; c. *Strah* slaboga i trepečega glasa; (...) e. *Odurnost* hudoga i nepovoljnoga glasa; f. *Radost* đedernoga i veseloga glasa.” itd.

Na početku drugoga dijela (*Od pravopisanja*) jasno su proklamirana osnovna načela hrvatskoga pravopisa: 1. riječi se moraju pisati kako se “vu dobrom i nepohablenom izgovaranju [razgovijetnu izgovoru, op. A. J.] čuju”. To znači da riječ valja pisati onim slovima koja se u njoj čuju i nije pravilno pisati ni više ni manje slova nego što je potrebno. Primjerice: *to, oni, chlovek*, a ne *tho, onni, chovek*. Drugo opće pravilo nalaže da se riječi – ako se ne može odrediti prema izgovoru – pišu prema načinu tvorbe (*razszuditi*, a ne *raszuditi, polletje*, a ne *poletje* jer “pervo zesta- vlja se iz *raz* i *szudim*; drugo iz *pol* i *leto...*”). Na kraju, 3. opće pravilo upućuje korisnika da, ne pomažu li mu 1. i 2. pravilo, piše riječi “z onemi slovami, s kojimi se

vu najboljih horvatskih knjigah pisane na- hađaju” (*poleg, hvala* a ne *polek, fala*).

Mali se dodatak 3. pravilu odnosi na pisanje stranih riječi: “Stranske reči, koje ni moči na čiste horvatske reči obernuti, i koje vu horvatski jezik prijete jesu, naj se pišu horvatskemi slovami poleg narednih horvatskoga pravopisanja. Zato se ima pisati: *Katekismush, Kristush, (...) Cziczero, Kvintilianush, (...) prakticzirati*; ne pak *Catechismus, Christus, (...) Cicero, Qvintilianus, (...) practicerati*”. Iznimno je dopušteno onima koji znaju strane jezike i latinski jezik pisati vlastita imena prema jeziku izvorniku. I tom se odredbom autor *Naputchenya* deklarira kao osoba širokih nazora, svjesna različitih izobrazbenih razina društva u kojem živi.

Čini nam se, na osnovi skice koju smo ovdje pokazali, sasvim umjesnim zaključiti kako je trud uložen u priređivanje za tisk *Naputchenya za horvatzki prav chtetu i piszati* iz 1808. višestruko opravdan. Djelo poput ovoga jasan je znak da je hrvatski kajkavski književni jezik do preporoda imao itekako izgrađenu jezikoslovnu sastavnicu, prilagođenu raznim korisnicima. Ono svjedoči da su u sjeverozapadnoj Hrvatskoj postojala dobra i stručno fundirana pravopisna pravila koja su se tijekom stoljeća usavršavala, usustavljivala i jačala.

Svijest o postojanju i dosezima hrvatske kajkavštine, nesporno, danas treba iznova potaknuti. Tomu će, osim samoga pretiska *Naputchenya*, uvelike pridonijeti i pomno odrađen urednički posao Alojza Jembriha, prijepis suvremenom latiničnom grafijom, opsežan rječnik i reprezentativna jezičnopovijesna studija.

Kristian Lewis